

Др Татјана Јевремовић Петровић*

ПРАВНИ ОКВИР ЕУ ЗА ПОДСТИЦАЊЕ ЖЕНСКОГ ПРЕДУЗЕТНИШТВА

Аутор се у раду бави правним оквиром ЕУ који је усмерен на подршку и развој женског предузетништва. Правни оквир чине акти и планови чији је циљ подстицање развоја предузетништва као изузетно важног чиниоца на унутрашњем тржишту, укључујући ту посебно и препознавање и посебну пажњу за развој посебних врста предузетништва. Међу њима је и женско предузетништво. ЕУ предузима бројне кораке ради промовисања и подстицања женског предузетништва путем стварања повољних услова за развој предузетништва, посебно адекватно финансирање. Инсистира се на повезивању и организовању жена у предузетништву. Најзад, важан сегмент активности односи се и на награде и конкурсе у иновацијама, ширењу знања и другим пројектима усмереним на предузетништво. Сви акти које је усвојила ЕУ у овој области од кључног су значаја и за Србију, која је и сама на основу њих предивела циљеве и планове ради подстицања женског предузетништва.

Кључне речи: *Женско предузетништво. – Акт намењен малом предузетништву. – Акциони план Предузетништво 2020. – Финансирање. – Едукација. – Умрежавање.*

1. УВОД

Женско предузетништво је важна тема о којој се све више расправља. Подстицање предузетништва уопште, као и неких његових специфичних облика има изузетно важно место како у националним оквирима, тако и на наднационалном нивоу. Тој теми посвећује се нарочита пажња у последњим деценијама, те се предузимају бројни конкретни кораци у циљу реализације идеје подстицаја предузетништва. То је и први разлог због кога овај рад ставља у центар пажње развој предузетништва, имајући у виду његов изузетан практични значај.¹

Поред тога, последње деценије нарочито је обележила и свест да се посебна пажња поклони неким конкретним облицима предузетништва, у коме се види не само нарочити економски потенцијал, већ и шири, друштвени значај. Управо је женско предузетништво пример једног таквог посебног облика предузетништва. Оно није важно само за привредни раст и развој, већ има посебан значај и за јачање и признавање друштвеног положаја жена. То је други важан разлог да баш ова тема буде у центру наше пажње у овом раду.

Тема је изузетно актуелна последњих година у ЕУ, те јој се поклања изузетна пажња на наднационалном нивоу, као и под њеним утицајем, правима земаља чланица ЕУ. Тема је важна и за Републику Србију и њен правни систем, под значајним утицајем правног система ЕУ ради усклађивања са тековинама Уније. Најзад, коначан важан разлог за одабир теме овог рада представља и све чешће практично промовисање и подршка женског предузетништва у Србији. Научно промовисање и подршка женског предузетништва не само да су важан допринос тој пракси, већ прате Националне

* Аутор је ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду, tatjana.jp@ius.bg.ac.rs.

¹ Иако рад говори о питању које је важно за родну равноправност и пуно уважавање жена, у њему су коришћени термини родно неостљиви. Због тога се под терминима аутор, предузетник, оснивач, власник итд. мисли једнако и на жене и на мушкарце.

стратегije Републике Србије за родну равноправност и подршку развоја малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности. Иако је основни циљ овог рада да прикаже правни оквир који постоји у ЕУ ради подстицаја женског предузетништва, он ће осим тога указати и на кораке које Република Србија предузима у циљу подстицаја женског предузетништва, као и оне који су нужни у будућности.

2. РАЗЛОЗИ ИЗДВАЈАЊА ЖЕНСКОГ ПРЕДУЗЕТНИШТВА

2.1. Несразмеран број жена предузетница

Према званичним статистикама ЕУ жене чине 52% укупне популације, од чега је само трећина њих у ЕУ samozапослена или се одлучује да отпочне обављање неке предузетничке активности.² Према статистичким подацима прикупљеним у 37 европских земаља, жене су 2012. године чиниле само 29% укупног броја предузетника у Европи.³ Статистички подаци из Србије указују на још ниже учешће, те жене представљају само 26% у односу на 74% мушкараца од укупног броја предузетника.⁴ Укупно учешће предузетница жена међу радно активном женском популацијом је око 10%, док је учешће мушкараца значајно више и чини 20%. Србија се налази међу земљама са вишим учешћем предузетништва од просечног, од чега је учешће жена 14% а мушкараца 31% и у порасту је у периоду од 2003-2012, и то у корист женског предузетништва.⁵ Несразмерно учешће жена нарочито је изражено у неким секторима делатности, попут транспорта и грађевинске индустрије (3-7%), а значајније су присутне жене у областима здравствене заштите, социјалног рада, услуга и образовања (око 55-60%).⁶ Најчешће су власнице радњи (34,3%) и средњих привредних друштва (22,1%).⁷ То су уједно оне области делатности за које се верује да имају мањи значај у економском развоју и његовом унапређењу.⁸ Такође су и веће могућности гашења већ отпочетог посла, нарочито када он није развијен, већ остаје малог или средњег обима, што је најчешћи случај код женског предузетништва.⁹ Супротно томе, само 5-15% пословних подухвата који се односе на високу технологију у ЕУ су у власништву жена.¹⁰ Ова несразмера је још значајнија када се упореди са чињеницом да је према статистичким показатељима ниво образовања најчешће виши код жена од мушкараца у многим земљама Европе. Занимљиво је да је у Србији просечан ниво образовања жена

² Акциони план – Предузетништво 2020, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions *Entrepreneurship 2020 Action Plan: Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe*, COM/2012/0795 final, доступно на адреси: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0795&from=EN>, 5.7.2019, 22.

³ Статистички подаци о женама предузетницама у Европи, European Commission, *Statistical Data on Women Entrepreneurs in Europe*, Directorate-General for Enterprise and Industry, Brussels 2014, <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/7481/attachments/1/translations>, 20.6.2019, 7.

⁴ *Ibid.*, 24.

⁵ *Ibid.*, 8-9, 28, 32.

⁶ *Ibid.*, 14, 47.

⁷ Национална стратегија за родну равноправност за период од 2016. до 2020. године са акционим планом за период од 2016. до 2018. године: 4/2016-3, *Службени гласник РС* 4/2016, 21.

⁸ Извештај о промоцији женског предузетништва заснованог на иновацијама и истраживању, DG Enterprise and Industry, European Commission, *Evaluation on policy: Promotion of Women Innovators and Entrepreneurship*, Final report, July 2008, <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/2131/attachments/1/translations>, 1.7.2019, 1.

⁹ Национална стратегија за родну равноправност, 18.

¹⁰ Извештај о промоцији женског предузетништва заснованог на иновацијама и истраживању, 3.

и мушкараца исти.¹¹ И поред тога, њихове зараде су просечно ниже од оних које остварују мушарци.¹²

Дакле, иако жене чине половину популације, жене предузетнице – под којима се сматрају оне које самостално или са другима активно учествују у неком пословном подухвату су у мањини.¹³ Осим тога, и када се одваже на овај корак, зарађују мање, а њихов пословни подухват се не развија довољно, остајући махом на малом или средњем нивоу. Области у којој жене обављају предузетничке активности најчешће су услужне делатности, а осим њих и здравство и образовање. Не само да је реч о најмање плаћеним, већ и областима у којима је могућност напредовања, иновација и развоја мала, док су велике шансе да пословни подухват не успе, будући да на њих највише утичу лоше прилике на тржишту.

2.2. Посебне врсте предузетништва

Разматрање због чега и како издвојити женско предузетништво до сада је био задатак психолога, а у новије време и економиста.¹⁴ Они су у различитим истраживањима покушали да нађу одговор на питања да ли се, и у чему женско предузетништво разликује од мушког; односно шта је то што га чини особеним, како би се пре свега разумело, а затим адекватним мерама подстакло и даље развијало. Док је за сада приоритет истраживања стављен на подстицање одлуке о предузимању пословног подухвата, други сегмент – да ли, и у којој мери разлике међу половима утичу на пословне резултате, до сада није био изражен.¹⁵

Основни предуслов за успех малог и средњег предузетништва уопште, па и женског, сматра се да почива на његовом друштвеном признању, тако да је нужно да појединци верују у атрактивност отпочињања пословног подухвата, као и његов допринос у подстицају запослености и економском просперитету.¹⁶ Ипак, то не важи у истој мери и једнако за све врсте предузетништва. Наиме, мотиви за отпочињање пословне делатности се разликују, а тиме нужно и начин како се на њих утиче. У теорији је издвојено неколико врста предузетништва, гледано према мотивима који воде неког да се одлучи да предузме такав подухват.¹⁷ Прву групу чини предузетништво које се заснива на преживљавању – и најчешће није последица избора, већ непостојања других могућности запослења. Друга група предузетника бира га као

¹¹ Статистички подаци о женама предузетницама у Европи, 18, 66.

¹² Национална стратегија за родну равноправност, 17.

¹³ Стога предузетништво не значи само једну форму организовања привредне делатности, већ је могуће разумети га у форми предузетника, али и кроз различите форме привредних друштва. Код привредних друштава се најчешће захтева већинско учешће жена у капиталу, али и положај директора или члана управе, како би се подухват могао сматрати женским предузетничким подухватом.

¹⁴ Maria Minniti, „Gender Issues in Entrepreneurship“, *Foundations and Trends in Entrepreneurship* 7-8/2009, 540.

¹⁵ Marc Cowling, „Entrepreneurship, gender and job creation: European dynamics“, *Women Entrepreneurs and the Global Environment for Growth: A Research Perspective* (Eds. Candida G. Brush, Anne de Bruin, Elizabeth J. Gatewood, Colette Henry), Edward Elgar, Cheltenham – Northampton 2010, 19.

¹⁶ Акт Европске комисије намењен малом предузетништву, Commission of the European Communities, *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – „Think Small First“, A „Small Business Act“ for Europe*, SEC(2008) 2101, SEC(2008) 2102, Brussels, 25.6.2008, COM(2008) 394 final, доступно на адреси: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0394&from=EN>, 5.7.2019, 3.

¹⁷ Dunja Kokotović, Bogdan Rakić, Tijana Kokotović, „Female entrepreneurship: Main challenges and the impact of gender gap“, *Reshaping the future through sustainable business development and entrepreneurship – Symposium proceedings* (Eds. Ondrej Jaško, Sanja Marinković), University of Belgrade, Faculty of Organizational Sciences, Zlatibor 2016, 505.

животни стил, сходно својим потребама, хобијима, радном времену, обавезама и слично. Трећа група „развојних“ предузетника подстакнута је конкуренцијом у пословању и жељом да створе нешто трајно, развијајући своје пословање, чинећи га конкурентнијим. Најзад, „револуционарно“ предузетништво је оно које је намењено да промени свет, често је вођено великим улозима, револуционарним идејама – а када успе, постаје чувено у пословном свету. Док се жене готово редовно сврставају у прве две групе предузетника, ређе су присутне у друге две групе – обе почивају на великом улагању, личном труду, иновативним и новим идејама, техничким знањима и слично – управо оним факторима који се препознају као најзначајнија ограничења женског предузетништва. Чак се и међу циљевима развоја женског предузетништва најчешће наводе само смањење незапослености и економско јачање положаја жена, у циљу њихове једнакости.¹⁸

Свако предузетништво почива на личној одлуци, и природно је да у томе изузетну улогу има много фактора, укључујући и оне личне природе, претходно образовање, самопоуздање, искуство и слично.¹⁹ Верује се да је нужно да предузетништво и спремност да се предузме пословни ризик имају политичко, административно и медијско уважавање.²⁰ Те околности још су израженије у женском предузетништву. Стога је посебна пажња ЕУ усмерена на специфичне групе, међу којима се, поред младих, миграната, незапослених и пензионера, посебно наводе и жене.²¹ Свака од тих категорија недовољно је присутна у предузетништву, а јачање њиховог потенцијала истовремено је и јачање њиховог економског и друштвеног потенцијала.²²

Дакле, свако ко предузима ризик и започиње неки пословни подухват, нарочито када је реч о женској популацији мора да верује да је такав подухват друштвено уважен, али и олакшан, изводив и праћен једноставним, приступачним и разумним (административно)правним оквиром. То лежи у основи све чешће промовисаног начела *Think Small First* – према коме политичка, административна и медијска подршка треба да служи предузетницима, а не обрнуто. Акциони план ЕУ сматра ово начело каменом темљем политике ЕУ и њених земаља чланица.²³ Исто су прокламовале и Национална стратегија Републике Србије за родну равноправност и Стратегија за подршку развоја малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности, формулишући га као принцип „мислите прво на мале“.²⁴

2.3. Специфичности и основни проблеми женског предузетништва

Женско предузетништво среће се са бројним препрекама. Неке од њих, једнако су присутне у свим формама предузетништва. Типичан проблем предузетништва

¹⁸ Marina Zlatkov Cvetković, *Women entrepreneurship in Serbia: A qualitative study of the perceived enabling factors for the female entrepreneurship*, Swedish University of Agricultural Sciences, Department of Economics, Uppsala 2015, доступно на: <http://stud.epsilon.slu.se>, 20.6.2019, 3.

¹⁹ Candida G. Brush, Anne de Bruin, Elizabeth J. Gatewood, Colette Henry, „Introduction: women entrepreneurs and growth“, *Women Entrepreneurs and the Global Environment for Growth: A Research Perspective* (Eds. Candida G. Brush, Anne de Bruin, Elizabeth J. Gatewood, Colette Henry), Edward Elgar, Cheltenham – Northampton 2010, 4.

²⁰ Акт Европске комисије намењен малом предузетништву, 3.

²¹ Акциони план – Предузетништво 2020, 22.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*, 5.

²⁴ Национална стратегија за родну равноправност, 49; Стратегија за подршку развоја малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности за период од 2015. до 2020. године: 35/2015-22, *Службени гласник РС* 35/2015, 27.

представљају регулаторна и административна ограничења, слаба едукација, тренинг и други извори информација, али и врло често неприступачни извори финансирања. То је разлог релативно ниског процента потенцијалног предузетништва, будући да само 37% од укупног броја предузетника у Европи бира предузетништво као свој први избор пре запослења код неког послодавца.²⁵ Чак и након отпочињања предузетничке делатности малог или средњег обима, њихов раст је релативно скроман и ретко достиже величину великих привредних друштава.²⁶

Ипак, има и таквих специфичних питања која могу да буду својствена свима, али су посебно важна ради доношења одлуке жена о предузимању неког пословног подухвата. Европска комисија, на пример, наводи међу њима нарочито недовољно информисање, тренинг или едукацију, али и умрежавање које може да подстакне ширење знања и искустава. Ипак, и ови фактори једнако су присутни за све форме предузетништва.

Међутим, неки од проблема типични су за женско предузетништво. Пример за то су бројни друштвени разлози, као и посебно наглашени проблеми у споју предузимања пословних подухвата жена са њиховом улогом у породици.²⁷ Има и других разлога што је женско предузетништво слабије развијено, или је усмерено само на неке области. Примера ради, слабо присуство жена у науци и технологији нарочито се сматра да потиче од уобичајених избора жена приликом одлуке о будућој професији – те је типично да су наука или технологија „мушке професије“ које нису атрактивне женама.²⁸ Такви стереотипи нужно воде ка увреженом ставу да су у „мушким професијама“ жене мање стручне или озбиљне, па им је теже да у професионалним круговима докажу своје способности, знања или вештине.²⁹ Ова ограничења формулисана су као тзв. контекстуална ограничења, осим којих се у анализама истичу и посебна економска ограничења, као и „мека“ ограничења – осетљива и својствена женској популацији.³⁰

Најзад, нису занемарљиве ни националне разлике, те анализе показују да женско предузетништво стоји у корелацији са националним контекстом.³¹ Занимљиво је да бивше комунистичке земље имају заједничку црту да се од раније прокламоване једнакости мушкараца и жена, и инсистирања на концепту „радних жена“, израженије последњих деценија окрећу ка патријархату и схватању да је предузетништво „мушки посао“, док је повратак породици и брига о њој све више на женама.³² Ипак, искуства су различита у земљама источне и југоисточне Европе, узимајући у обзир постојање бројних других фактора који истовремено утичу на женско предузетништво са различитим резултатима.³³

²⁵ Акциони план – Предузетништво 2020, 4.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Вид. најважније изазове које је Европска комисија истакла у женском предузетништву: <http://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/we-work-for/women/>, 5.7.2019.

²⁸ Извештај о промоцији женског предузетништва заснованог на иновацијама и истраживању, 3.

²⁹ *Ibid.*, 4.

³⁰ Детаљно са препорукама за превазилажење вид. Извештај о промоцији женског предузетништва заснованог на иновацијама и истраживању, 14-15.

³¹ M. Cowling, 30.

³² Friederike Welter, David Smallbone, „The embeddedness of women’s entrepreneurship in a transition context“, *Women Entrepreneurs and the Global Environment for Growth: A Research Perspective* (Eds. Candida G. Brush, Anne de Bruin, Elizabeth J. Gatewood, Colette Henry), Edward Elgar, Cheltenham – Northampton 2010, 96, 99.

³³ Vartuhí Tonoyan, Michelle Budig, Robert Strohmeier, „Exploring the heterogeneity of women’s entrepreneurship: the impact of family structure and family policies in Europe and the US“, *Women Entrepreneurs and the Global Environment for Growth: A Research Perspective* (Eds. Candida G. Brush, Anne de Bruin, Elizabeth J. Gatewood, Colette Henry), Edward Elgar, Cheltenham – Northampton 2010, 156.

Слична искуства о начелној једнакости мушараца и жена у економском животу бивших република СФРЈ и значајнијем присуству жена гледано према стопи незапослености женске популације широм света истичу и аутори са наших простора.³⁴ Ипак, статистички подаци указују на значајно мању представљеност жена у пословним подухватима, као и на различитим нивоима одлучивања и учешћа у одборима већих привредних друштава и у бившим републикама СФРЈ.³⁵ Такође, начелна једнакост и код нас је, као и у другим сличним режимима такође довела до стереотипне поделе на женске послове – оне који су мање плаћени, захтевају мање техничких знања, и често су у домену услуга и образовања, док мушки послови, у којима се концентрише моћ и могућност озбиљније зараде, остају недостижни.³⁶ Стога је прокламована једнакост и даље почивала на фактичкој дискриминацији и лошијем стварном положају жена.³⁷

3. ПРАВНИ ОКВИР ЕУ

Досадашње активности ЕУ на плану подстицања и развоја женског предузетништва највише су биле усмерене на сагледавање проблема и препрека у тој области. Ипак, није реч само о европском, већ светском феномену, коме се даје на значају и ван Европе.³⁸ И даље је реч о недовољно развијеној области, која до сада има у виду начелну политику подстицања и развоја женског предузетништва. Конкретни облици подстицања или помоћи су махом нови, и и даље се не могу сагледати њихови резултати.³⁹ Истовремено се трага и за новим начинима подстицања женског предузетништва, за које је било нужно уочити његове основне препреке и проблеме.

Најважнији правни оквир ЕУ је формирала актима и акционим планом чији су циљ подстицање предузетништва уопште, а посебно у оквиру њега, и разних његових специфичних облика, попут заната, микро предузетничких подухвата, породичног, али и женског предузетништва. Ради тога је Европска комисија усвојила Акт намењен малом предузетништву⁴⁰, као и Акциони план – Предузетништво 2020.⁴¹

Конкурентна и динамична економија са више квалитетнијих радних места и виши ниво социјалне кохезије биле су основне идеје које прате *Акт намењен малом предузетништву*. Њихов кључни део, одлучујућ за просперитет ЕУ представља раст и

³⁴ Merdža Handalić, „The Position of Female Entrepreneurs in the European Union and Transition Countries“, *Journal of Women's Entrepreneurship and Education* 1-2/2009, 18-20.

³⁵ У обзир су узети подаци за Босну и Херцеговину, Хрватску и Србију. Вид. М. Handalić, 18-20.

³⁶ Marija Kolin, „Gender Inequalities and the Status of Women in the Labor Market in Transitional Serbia“, *Anthropology of East Europe Review* 1/2010, 124.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Један од важнијих подухвата усмерених на издвајање, проучавање и даље подстицање женског предузетништва у Америци – тзв. Дијана пројекат, установљен 1999. године је један од таквих примера. Вид. С. Brush, А. de Bruin, Е. Gatewood, С. Henry, 1-2.

³⁹ Сличне закључке досадашњих резултата вид. у Извештају о промоцији женског предузетништва заснованог на иновацијама и истраживању, 7.

⁴⁰ Акт Европске комисије намењен малом предузетништву, Commission of the European Communities, *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – „Think Small First“, A „Small Business Act“ for Europe*, SEC(2008) 2101, SEC(2008) 2102, Brussels, 25.6.2008, COM(2008) 394 final, доступно на адреси: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0394&from=EN>, 5.7.2019.

⁴¹ Акциони план – Предузетништво 2020, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions *Entrepreneurship 2020 Action Plan: Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe*, COM/2012/0795 final, доступно на адреси: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0795&from=EN>, 5.7.2019.

подстицај иновативног потенцијала малог и средњег предузетништва.⁴² Управо се у њему види одбрана од несигурности коју изазива данашњи глобализован свет.⁴³

Акт је дефинисао десет основних оквирних принципа којима је требало да се води ЕУ и земље чланице у промовисању и подстицању малог и средњег предузетништва.⁴⁴ То су: 1. Стварање окружења у коме предузетници и породично предузетништво може да се развија и да буде адекватно награђено; 2. Могућност за озбиљне и поштене предузетнике да користе другу шансу, чак и након стечаја; 3. Формулисање таквих правила која ће бити вођена принципом *Think Small First*; 4. Прилагођавање административних служби потребама малог и средњег предузетништва, нарочито путем е-управе и једношалтерског система; 5. Прилагођавање јавних политика потребама малог и средњег предузетништва, нарочито могућност учешћа у јавним набавкама и коришћење државне помоћи; 6. Лакши приступ финансирању и креирање правног и пословног окружења које ће подстицати и подржати плаћања у пословним трансакцијама; 7. Помоћ малом и средњем предузетништву да више користе предности унутрашњег тржишта; 8. Промоција едукације и свих форми иновације у малом и средњем предузетништву; 9. Омогућавање да мала и средња предузећа еколошке изазове искористе као пословне прилике; 10. Подстицање и подршка малом и средњем предузетништву да има користи од раста тржишта.

Правна регулатива нарочито је била усмерена на регулисање државне помоћи, увођење нових организационих (европских) форми друштава које би биле адекватне за мало и средње предузетништво. Такође су били предвиђени и други кораци којима би се предвидео лакши порески третман, регулисање плаћања и друге погодности, нарочито важне у пословању малих и средњих предузетника.⁴⁵

Иако међу циљевима није посебно истакнуто начелно подстицање женског предузетништва, прецизирање многих од њих посебно истиче женско предузетништво. Већ се код првог циља посебно издвајају две категорије: жене и млади, код којих развој интересовања за предузетништво, и реализација могућности и личних талената нарочито морају да се подстичу.⁴⁶

Још даље је у циљу „буђења предузетничког духа у Европи“ ЕУ учињено *Акционим планом Предузетништво 2020*. Јасно је да је јачање предузетништва кључно за привредни раст и повећање запослености.⁴⁷ Акциони план је, ради постизања тог циља, заснован на три кључна стуба – три правца будућих активности: едукацији и тренинзима предузетника, стварању повољног амибијента ради подстицаја и раста предузетника; као и представљање предузетништва као узора, и окретање ка посебним циљним групама предузетништва, међу којима је посебно истакнуто женско предузетништво.⁴⁸

У циљу правилније процене положаја жена у предузетништву Европска комисија је спровела емпиријско истраживање и сачинила студију која пружа статистичке податке о женском предузетништву, укључујући поред броја предузетница и њихов тип, сектор у коме се обављају претежне активности, старосне групе и ниво

⁴² Акт Европске комисије намењен малом предузетништву, 2.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*, 4.

⁴⁵ *Ibid.*, 4-5.

⁴⁶ *Ibid.*, 5.

⁴⁷ Акциони план – Предузетништво 2020, 3.

⁴⁸ *Ibid.*

образовања.⁴⁹ О резултатима ове статистичке анализе већ је раније било речи. Нарочита вредност анализе за нас је и чињеница да је статистичка анализа извршена не само у односу на земље чланице ЕУ, већ поред њих и Албанију, Македонију, Исланд, Израел, Лихтенштајн, Црну Гору, Норвешку, Србију и Турску. Дакле, у анализи су од укупно 37 земаља, од чега 28 земаља чланица ЕУ нашли и подаци из Србије, чиме је омогућено међусобно поређење резултата код нас са онима у Европи.

Осим тога, Европска комисија је спровела и евалуацију у циљу истраживања постојеће и подстицања будуће промоције женског предузетништва које се заснива на иновацијама и проналазаштву.⁵⁰ И ова студија је усмерена ка формулисању политике којом се на најбољи начин даље подстиче не само предузетништво, већ посебно они његови видови који подразумевају иновације или истраживања и засновани су на унапређењу знања. Не само воља за обављањем предузетничке делатности, већ нарочито интелектуални потенцијал жена сматра се да је важан допринос конкурентности у Европи, а за сада није довољно искоришћен.⁵¹ То се нарочито односи на жене иноваторе или проналазаче које желе да отпочну неку предузетничку делатност, нарочито у сфери науке и технологије.

Међутим, сви досадашњи резултати спроведених истраживања, конкретни кораци које спроводи ЕУ, као и земље чланице представљају тек само почетак. Јасно је да је до сада најважнији задатак био да се уоче посебни проблеми са којима се сусреће женско предузетништво, да би могли да се пронађу и специфични механизми за њихово решење.⁵² Ипак, реч је о једном дугорочном циљу, који представља важан изазов у будућности.

Србија је такође предузела кораке ради подстицаја женског предузетништва, укључујући посебно и оно које се односи на иновације. Начелно подстицање предузетништва нарочито је истакнуто у Стратегији за подршку развоја малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности за период од 2015. до 2020. године Републике Србије.⁵³ Он се, између осталог, и ослања на правни оквир ЕУ разрађен у Акту Европске комисије намењеном малом предузетништву и Акционим планом Предузетништво 2020, разрађујући циљеве и принципе који су у њима дефинисани.⁵⁴ Од значаја за женско предузетништво је и Национална стратегија за родну равноправност за период од 2016. до 2020. године са Акционим планом за период од 2016. до 2018. године.⁵⁵ Важан корак подразумева промоција женског иновационог предузетништва на националном и локалном нивоу путем афирмације и подршке (укључујући и новчану подршку која се обезбеђује из буџета Републике Србије), реализацији предузетничких идеја, али и развоју предузетничких способности

⁴⁹ Статистички подаци о женама предузетницама у Европи, European Commission, *Statistical Data on Women Entrepreneurs in Europe*, Directorate-General for Enterprise and Industry, Brussels 2014, <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/7481/attachments/1/translations>, 20.6.2019, 7.

⁵⁰ Извештај о промоцији женског предузетништва заснованог на иновацијама и истраживању, DG Enterprise and Industry, European Commission, *Evaluation on policy: Promotion of Women Innovators and Entrepreneurship*, Final report, July 2008, <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/2131/attachments/1/translations>, 1.7.2019.

⁵¹ Извештај о промоцији женског предузетништва заснованог на иновацијама и истраживању, 1-2.

⁵² *Ibid.*, 7.

⁵³ Стратегија за подршку развоја малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности за период од 2015. до 2020. године: 35/2015-22, *Службени гласник РС* 35/2015.

⁵⁴ Стратегија за подршку развоја малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности, 2.

⁵⁵ Вид. Национална стратегија за родну равноправност за период од 2016. до 2020. године са акционим планом за период од 2016. до 2018. године: 4/2016-3, *Службени гласник РС* 4/2016.

и капацитета жена.⁵⁶ Између осталог се као један од кључних циљева даљег развоја иновативног предузетништва формулише и измена садржаја појма „предузелник” и „предузелништво” прама важећим прописима, како би се „предузелништво шире схватило као култура предузимљивости, простор за иновације и креативност“.⁵⁷ Она у виду има како промовисање родне равноправности, тако и подстицај жена да се одлуче да отпочну привредну делатност кроз предузетништво или оснивање привредних друштава у којима би имале и положај директора или члана управе.⁵⁸ Посебни дугорочни циљеви Програма истичу повећање свести о значају женског предузетништва, информисање о активностима и мерама које држава предузима у том циљу, али и развој пословања женске популације, њихово запошљавање и учешће на тржишту.⁵⁹ Најзад, даљи развој женског предузетништва захтева унапређење статистичког праћења и истраживања у овој сфери, што је посебно истакла Стратегија за подршку развоја малих и средњих предузећа.⁶⁰

3.1. Стварање повољних услова за предузетништво

Европска унија је истакла неколико кључних околности на којима се заснива и од којих затим зависи предузетништво.⁶¹ Иако статистички подаци указују на изузетно значајну корелацију између незапослености и предузетништва,⁶² постоје и бројне друге околности које на њега утичу. Реч је о обезбеђењу приступачног финансирања, подршци предузетништву ради потенцијалног раста и развоја, нове могућности које пружа дигитално доба, нарочито за специфичне делатности које се обављају преко интернета; али и већ традиционално истицана могућност преноса већ постојеће предузетничке делатности уместо отпочињања нове, као и нова шанса за савесне предузетнике који су се нашли у стечају. Такође, и даље је актуелно смањење регулаторних и административних оптерећења.

Ако обезбеђење адекватног финансирања представља основно ограничење у развоју предузетништва,⁶³ оно је посебно изражено код женског предузетништва. Само 20.3% пословних подухвата у оквиру ЕУ предузима се финансирањем из сопственог капитала који припада женама предузетницама.⁶⁴ Финансијска несамосталност, често зависност од породице у којој се налазе, ретко искључиво власништво над некретнинама и слично, онемогућава женама да размишљају о отпочињању предузетништва, или развоју већ започетих делатности. Примера ради, статистички подаци у руралним срединама у Србији указују на алармантне податке, према којима је 84% пољопривредног земљишта у власништву мушараца, а 88% домаћинства у којима живе такође у власништву мушкараца, као последица традиционалног наслеђивања непокретности.⁶⁵ Због тога је и типично женско предузетништво у оним областима које

⁵⁶ Уредба о утврђивању Програма подршке развоју и промоцији женског иновационог предузетништва за 2019. годину: 15/2019-23, *Службени гласник РС*, 15/2019. Вид. Програм подршке развоју и промоцији женског иновационог предузетништва, 2.

⁵⁷ Национална стратегија за родну равноправност, 50.

⁵⁸ Програм подршке развоју и промоцији женског иновационог предузетништва, 1-2.

⁵⁹ *Ibid.*, 2.

⁶⁰ Стратегија за подршку развоја малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности, 47.

⁶¹ Циљеве, укључујући и њихову конкретизацију за предузетништво уопште, укључујући и женско предузетништво вид. наведене у Акционом плану Предузетништво 2020, 8.

⁶² Статистички подаци о женама предузетницама у Европи, 80.

⁶³ Акциони план – Предузетништво 2020, 8.

⁶⁴ Извештај о промоцији женског предузетништва заснованог на иновацијама и истраживању, 2.

⁶⁵ M. Kolin, 131.

не захтевају значајније, институционално и спољно финансирање, већ се заснивају на сопственој уштеђевини и средствима.⁶⁶ То је, додуше, директна последица и чињенице да се међу незапосленима нарочито истичу посебне категорије жена, попут младих мајки са малом децом, као и жена преко 45 година које су изгубиле радно место, а сужене су им могућности поновног запослења.⁶⁷ Најзад, чак и када имају неких средстава, чешће ће жене учествовати у породичном (мужевљевом), а не сопственом предузетничком подухвату.⁶⁸ Ипак, то важи само за неквалификовано предузетништво, али не и (високо) квалификоване жене које ће чешће одлучити да се упусте у пословни подухват када имају већ модел (успешног) предузетничког подухвата свог брачног партнера.⁶⁹

Разна досадашња истраживања указују на бројне специфичности финансирања, попут тога да се женски подухват у просеку одликује мањим средствима која се улажу, са мањим односом позајмљеног капитала и много мање могућности коришћења личних средстава или приватног финансирања.⁷⁰ Типичан извор финансирања за мало предузетништво – банкарски кредити према многим студијама најчешће не показују дискриминацију према полу.⁷¹ Могуће је, међутим, да иако не отворено дискриминаторни према полу, други одлучујући критеријуми иду на штету женском предузетништву: искуство, величина пословног подухвата, капитал, карактер и обим пословног подухвата и слично.⁷² Ипак, овај типичан начин финансирања не ретко није приступачан, те су све пожељнији различити механизми приватног финансирања, подршка за развој, увођење и тестирање нових технологија и зајмови предузетништву које има озбиљан потенцијал.⁷³ Ипак, чак и тада искуства показују да жене имају у појединим секторима који типично важе за „мушке професије“ веће тешкоће да пронађу финансирање за свој производ, иновацију или проналазак.⁷⁴ Осим тога, чешће им недостаје приступ неформалним мрежама финансирања.⁷⁵

Због тога неке земље чланице ЕУ имају посебне механизме финансирања само за жене, некада у одређеним посебним делатностима, попут Немачке или Велике Британије.⁷⁶ Начелно се сматра да суштински подстицај ради уклањања препрека за женско предузетништво постоји само уколико се то чини не само начелно, већ и конкретно: пружањем посебних средстава само за женско предузетништво, или неке његове важне појавне облике, попут иновација, истраживања, проналазака итд.⁷⁷ Исто је и са другим мерама, које морају да буду специфично намењене женском делу предузетничке популације, да би имали озбиљније резултате. Стога поред овог, и други механизми, нарочито едукација и умрежавање представљају незаобилазну меру у стварању повољнијих услова за предузетништво.

⁶⁶ C. Brush, A. de Bruin, E. Gatewood, C. Henry, 5.

⁶⁷ Национална стратегија за родну равноправност, 17.

⁶⁸ V. Tonoyan, M. Budig, R. Strohmeyer, 138-139.

⁶⁹ *Ibid.*, 152.

⁷⁰ Eleanor Shaw, Sara Carter, Wing Lam, „An integrated view of gender, finance and entrepreneurial capital: theory, practice and policy“, „*Women Entrepreneurs and the Global Environment for Growth: A Research Perspective* (Eds. Candida G. Brush, Anne de Bruin, Elizabeth J. Gatewood, Colette Henry), Edward Elgar, Cheltenham – Northampton 2010, 187.

⁷¹ *Ibid.*, 188.

⁷² *Ibid.*

⁷³ Акциони план – Предузетништво 2020, 9.

⁷⁴ Извештај о промоцији женског предузетништва заснованог на иновацијама и истраживању, 4.

⁷⁵ M. Handalić, 21.

⁷⁶ Вид. Извештај о промоцији женског предузетништва заснованог на иновацијама и истраживању, 5.

⁷⁷ *Ibid.*, 9.

Банкарски кредити у Србији немају посебне специфичности у случају женског предузетништва, нити постоје посебни програми за њих.⁷⁸ Највише средства у отпочињању предузетничког подухвата жене у Србији обезбеђују из породичних (33,6%) или личних средстава (28,2%).⁷⁹ У Србији се поред обезбеђења финансирања путем класичних кредита под тржишним условима (3,5%) значајна средства за предузетништво обезбеђује кроз државне развојне и програме подршке малом и средњем предузетништву (7,1%), иако се та форма у теорији истиче као најзначајнија, али не и идеална форма микро-финансирања.⁸⁰ Не само да није одржива као начин финансирања на дужи рок, већ је ограничена у обиму и тиме се сматра неадекватном подршком женском предузетништву.⁸¹ Због тога би развој алтернативних начина микро финансирања био важан сегмент стварања повољних услова за женско предузетништво у Србији.

Начелно је Национална стратегија за родну равноправност Републике Србије истакла значај не само промовисања родне равноправности у предузетништву, већ је посебно потенцирала и родно одговорно буџетирање, сходно посебним програмима и подршкама који у виду имају жене.⁸² Стратегија за подршку развоја малих и средњих предузећа истиче да је нарочито у подршци финансирања женског предузетништва до сада била од значаја кредитна линија за женско предузетништво (у периоду од 2008. до 2013. године), као и програми подршке Министарства привреде који су такође обухватили женско предузетништво.⁸³ Међутим, даљи циљеви унапређења приступима извора финансирања нарочито су усмерени на унапређење квалитета понуде банкарског сектора за мала и средња предузећа, унапређење система издавања кредитних гаранција, развој нових финансијских инструмената, нарочито микрофинансирање и даље ширење могућности финансирања кроз лизинг или факторинг; као и унапређење способности за приступ различитим изворима финансирања.⁸⁴

Све чешће се у домену алтернативног финансирања истиче нарочити значај улагања физичких лица – инвеститора, у предузетнички подухват у оснивању или ради развоја, при чему та лица стичу удео у капиталу. Називају се тзв. „пословним анђелима” и нарочито их подстиче не само ЕУ, већ и Стратегија за подршку развоја малих и средњих предузећа и наглашава њихов значај.⁸⁵ Иако тек у повоју, прва таква мрежа пословних анђела (*Serbian Business Angels Network*) основана је у Србији, уз већ постојећу Српску асоцијацију приватних улагача у капитал предузећа.⁸⁶

3.2. Едукација и информисање

Акциони план Предузетништво 2020 издваја предузетничку едукацију и тренинг као свој први циљ деловања.⁸⁷ Он подразумева образовање младих током школовања, или касније, током живота, имајући у виду практична искуства и моделе

⁷⁸ Sonja Đuričin, Olivera Pantić, „The Development of Micro-crediting as a Factor of Promoting Women’s Entrepreneurship in Serbia“, *Journal of Women’s Entrepreneurship and Education* 1-2/2015, 56.

⁷⁹ Подаци су важили за 2011. годину. Вид. S. Đuričin, O. Pantić, 58.

⁸⁰ *Ibid.*, 52-53.

⁸¹ *Ibid.*, 58.

⁸² Национална стратегија за родну равноправност, 65.

⁸³ Стратегија за подршку развоја малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности, 7.

⁸⁴ *Ibid.*, 14, 29.

⁸⁵ *Ibid.*, 29.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ Акциони план – Предузетништво 2020, 5.

предузетништва.⁸⁸ У тај поступак сматра се да је важно укључити како установе основног и средњег образовања, тако и универзитете, као и различите институције које спајају иновације и практична знања.⁸⁹ Дакле, важно је да део наставног плана буде не само школовање стручњака који ће бити добри запослени, већ који ће умети да своје идеје, знања, производе итд. претворе у пословни подухват.⁹⁰ Осим тога, све врсте информисања које се односе на предузетнике уопште, нарочито женску популацију морају да буду доступни преко интернета ради лакшег приступа и једноставнијег ширења информација.⁹¹

Искуства показују да жене чешће имају мање самопоуздања и спремности да се упусте у пословни ризик од мушараца, сматрајући да немају довољно личних и других вештина које би им гарантовале успех у предузетничком подухвату.⁹² Због тога је пружање нужних знања и вештина током образовања предуслов да се упусти у предузетнички подухват, нарочито за жене. Избор ка предузетништву треба да се заснива на доброј пословној прилици, и могућностима коришћења свог знања, идеја и слично, а не треба да буде последица незапослености или непостојања другог избора.⁹³

Иако ретка, истраживања међу студентском популацијом у Србији указују на сличне резултате, према којима се, на пример, више жена изјашњава у прилог сигурног посла, без обзира на висину примања, док већина њих ни не жели да се упусти у неки предузетнички подухват.⁹⁴ Треба још много промена да се деси да би жене прихватиле да добар посао није нужно онај који је сигуран, већ који пружа веће могућности у развоју сопствених вештина, знања и искуства током каријере.⁹⁵

Уврежена подела занимања на „мушке и женске“ и стереотипи у избору приликом школовања важно су обележје образовања чак и данас, у развијеним земљама.⁹⁶ Док су типично „женска“ занимања у вези са здравственом заштитом, образовањем, административним пословима и односима са јавношћу, дотле је мањи њихов избор у политици, економији, финансијама, али и занимањима која су везана за развијене технологије, иновације и истраживања.⁹⁷ Чак и када се образују у овим сферама, истраживања у земљама Европе указују да су ређе жене спремне након стеченог образовања, или остварених резултата у науци, иновацији и производњи остваре резултате кроз предузетништво.⁹⁸ Са правом се, стога, истиче да није довољно само стицање академског знања, већ и промена у ставу, циљевима и вештинама, које нарочито подразумевају конкурентност и могућност да се своје способности понуде на адекватан начин.⁹⁹

Најзад, едукација током каријере и ради развоја личних способности, вештина и слично важна је за све категорије предузетника, укључујући и жене. Међутим, код

⁸⁸ *Ibid.*, 6.

⁸⁹ *Ibid.*, 6-7.

⁹⁰ A.P. Marques, H.R. Moreira, „Women, science and entrepreneurship: How the Academy can (or not) change their lives?“, *9th International Conference on Hands-on Science: Science Education, Environment and Society – Reconnecting Society with Nature through Hands-on Science*, 2012, доступно на адреси: <https://docplayer.net/62245380-Chair-of-hsci-2012-manuel-filipe-costa-university-of-minho-portugal.html>, 11.6.2019, 31.

⁹¹ Акциони план – Предузетништво 2020, 23.

⁹² Извештај о промоцији женског предузетништва заснованог на иновацијама и истраживању, 4.

⁹³ A.P. Marques, H.R. Moreira, 34.

⁹⁴ Miladin Kalinić, Marina Jovičević Simin, Dragan Janjušić, „Female entrepreneurship – As potential benefit to the economic development of Serbia“, *Praktični menadžment* Vol. V, br. 1, 55-56.

⁹⁵ M. Kolin, 125.

⁹⁶ A.P. Marques, H.R. Moreira, 28.

⁹⁷ *Ibid.*, 30.

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ M. Kolin, 125.

женске популације тај проблем нарочито је проблематичан услед особене позиције жена које поред професионалног морају да размишљају и о свом приватном животу чешће и више од мушке популације – бринући о породици и деци. То је, могуће, разлог да се жене ретко одлучују за касније усавршавање и унапређење својих знања и вештина. Тако је у једној студији спроведеној међу женама предузетницама у Србији тек једна четвртина изразила спремност да се даље школују и професионално усавршавају, образлажући често недостатак ове жеље чињеницом да за то немају довољно времена.¹⁰⁰ На питање како проводе време ван пословних обавеза чак 61% жена је изјавило да своје време проводе у кући и обавезама око породице.¹⁰¹ Теорија истиче значај усавршавања и знања у предузетништву, нарочито његовом развоју, сматрајући да је, стога, препознавање и промовисање значаја едукације изузетно важно за развој женског предузетништва.¹⁰²

До сада усвојен Програм подршке развоју и промоцији женског иновационог предузетништва нарочито је истакао значај овог аспекта, те истиче могућност да се бесповратна средства користе ради, на пример, за планирање, израду и спровођење промотивне кампање о значају развоја женског предузетништва, израду и спровођење програма менторства и обука чији је циљ развој иновационих предузетничких вештина међу женама и слично.¹⁰³ То је само део циљева постављених у Стратегији за подршку развоја малих и средњих предузећа, који указују на праћење и усклађивање потреба за радном снагом, али и развој система неформалног образовања за унапређење знања и вештина.¹⁰⁴ Предложено је и увођење предузетничког образовања у разне нивое образовног система, као и обавезање и обука наставника.¹⁰⁵

3.3. Умрежавање

До сада су на нивоу ЕУ изузетно значајне иницијативе којима се подстиче повезивање и организовање жена у предузетништву. Оне представљају и својеврсно спровођење политике подстицања женског предузетништва у пракси. У Европи постоје бројне такве иницијативе, од којих је најпознатија Платформа женског предузетништва, која пружа непосредну практичну помоћ у отпочињању привредних активности.¹⁰⁶ Осим ње, бројне су и друге европске мреже усмерене ка повезивању и пружању практичне помоћи у овој области, као што је Европска мрежа женских „пословних анђела“ и жена предузетница, Европска мрежа која промовише женско предузетништво, Европска мрежа амбасадора жена предузетница, Европска мрежа ментора женског предузетништва и друге.¹⁰⁷

Сматра се да чак и видљивост већег броја успешних жена професионалаца показује осталим женама да имају шансу на успех.¹⁰⁸ Женама је нужно показати да и

¹⁰⁰ Nenad Ravić, Zorana Nikitović, „Entrepreneurial Education As a New Paradigm of the Development of Women Entrepreneurship in the Republic of Serbia“, *Journal of Women's Entrepreneurship and Education* 3-4/2016, 114.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ Програм подршке развоју и промоцији женског иновационог предузетништва, 3.

¹⁰⁴ Стратегија за подршку развоја малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности, 34.

¹⁰⁵ *Ibid.*, 35.

¹⁰⁶ Европски портал женског предузетништва (*Wegate – European Gateway for Women's entrepreneurship*), <https://wegate.eu/>, 5.7.2019.

¹⁰⁷ Више вид. на сајту ЕУ посвећеном женском предузетништву: <http://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/we-work-for/women/>, 5.7.2019.

¹⁰⁸ Акциони план – Предузетништво 2020, 23.

оне могу да успеју у разним, некада чак типично „мушким“ пословима. Чак и тада, важно је да знају где да се обратe за савет или помоћ.¹⁰⁹ Управо због тога се и инсистира на мрежама у предузетништву, не само предузетника, већ и ментора, амбасадора и слично. Исти циљ препознао је и Програм подршке развоју и промоцији женског иновационог предузетништва за Србију.¹¹⁰ У Србији већ постоје Удружење пословних жена Србије,¹¹¹ Удружење пословних жена „Надежда Петровић“ из Чачка,¹¹² Удружење пословних жена Суботица,¹¹³ Академија женског предузетништва¹¹⁴ итд.

3.4. Друге активности

Важна специфична препрека у доношењу одлуке за отпочињање предузетничког подухвата представља особена позиција жене у породици. Није спорно да породични контекст има већи утицај на жене од мушкараца приликом отпочињања и даљег обављања предузетничке делатности.¹¹⁵ Ипак, тај контекст може да утиче на много начина. На пример, истраживања показују да је већа склоност да се жене упусте у предузетнички подухват уколико су удате (подршка и искуство брачног партнера), уколико имају децу или друге чланове породице о којима брину (релативна флексибилност у организовању радног времена).¹¹⁶ Постоје и друге овакве везе.

То је разлог да се подстицање и унапређење предузетништва код жена везује и за пружање помоћи ради бриге о деци или другим члановима породице, како би се направила равнотежа између приватног живота и запослења жена. Постоје различита економска истраживања која указују на, на пример, утицај плаћеног породилског и одсуства ради неге детета и школског система и женског (иако само неквалификованог) предузетништва.¹¹⁷ Тако ће чешће неквалификоване жене одлучити да се упусте у подухват јер само тако могу да помире радно време и породичне обавезе, док ће квалификоване жене радије ту одлуку донети привучене предностима предузетништва, попут бољих прихода или напредовања.¹¹⁸

Због тога је пружање помоћи ради бриге о деци и другим члановима породице једна од политика коју је Акциони план Предузетништво 2020 нагласио као важан део стратегије земаља чланица.¹¹⁹ Као одговор на то, неке земље предузимају посебне кораке у пружању бриге о деци, боравку и вртићу, попут Аустрије која је формирала регионалне пословне инкубаторе који организују боравак и бригу о деци.¹²⁰

Најзад, ЕУ предузима бројне друге кораке нарочито усмерене у промовисању и подстицању женског предузетништва као новог специфичног подтипа на који је усмерена њихова посебна пажња. ЕУ нарочито инсистира на чињеници нужних промена културе у односу према предузетништву, тако да се истакну и награђују због

¹⁰⁹ Извештај о промоцији женског предузетништва заснованог на иновацијама и истраживању, 4.

¹¹⁰ Програм подршке развоју и промоцији женског иновационог предузетништва, 3.

¹¹¹ <http://poslovnezene.org.rs/>, 1.7.2019.

¹¹² <http://upzcacak.org.rs/>, 1.7.2019.

¹¹³ <http://novisad2016.talkb2b.net/en/members/details/195/Udruzenje+poslovnih+zena+Subotica>, 1.7.2019.

¹¹⁴ <https://ewa.org.rs/>, 1.7.2019.

¹¹⁵ С. Brush, А. de Bruin, Е. Gatewood, С. Henry, 4.

¹¹⁶ М. Cowling, 30-31.

¹¹⁷ V. Tonoyan, M. Budig, R. Strohmeyer, 142-143.

¹¹⁸ *Ibid.*, 154.

¹¹⁹ Акциони план – Предузетништво 2020, 23.

¹²⁰ Вид. Извештај о промоцији женског предузетништва заснованог на иновацијама и истраживању, 5.

важних одлика које имају у привредном расту и запошљавању.¹²¹ У том погледу изузетно су значајне активности које предвиђају награде и конкурсе у иновацијама, ширењу знања и другим пројектима усмереним на предузетништво.

Тако се и у Србији у оквиру појединих организација развијају бројне активности у циљу промоције и подршке женског предузетништва. Истакнут је рад Удружења пословних жена Србије, које поред промоције, промовисања и слично, имају и развијену мрежу за стицање пословних контаката. Најзад, вредан допринос дају и конкурсима „Цвет успеха за жену змаја“, која путем награда и друштвеног признања оснажује и подстиче жене предузетнице.¹²²

4. ЗАКЉУЧАК

Жене чине половину светске популације, али је њихово учешће у предузетништву много мање, како у Европи, тако и у Србији. Жене предузетнице најчешће су у услужном сектору, образовању и здравству. Ређе су присутне у иновативним и високо технолошки развијеним делатностима. По правилу мање су у могућности да уложе у свој подухват, теже налазе финансијска средства, немају довољно контакта и искуства и суочене су са бројним предрасудама и стереотипима.

Конкурентна и динамична економија са више квалитетнијих радних места и виши ниво социјалне кохезије покренули су ЕУ да усвоји неколико кључних докумената, којима је отпочела озбиљну промоцију и подстицај женског предузетништва. Нарочито их је дефинисала у Акту намењеном малом предузетништву, као и Акционом плану Предузетништво 2020.

Акциони план Предузетништво 2020 је заснован на три кључна стуба – три правца будућих активности: едукацији и тренинзима предузетника, стварању повољног амбијента ради подстицаја и раста предузетника; као и представљање предузетништва као узора, и окретање ка посебним циљним групама предузетништва. Ипак, реализација ових циљева, дефинисаних након озбиљног проучавања, статистичке анализе и емпијских искустава, тек чека Европу и њене земље чланице. До сада је најважнији задатак био да се уоче посебни проблеми са којима се сусреће женско предузетништво. Циљ који следи представља реализација постављених циљева, и то је велики изазов за све земље чланице ЕУ, једнако као и за Србију.

Tatjana Jevremović Petrović, PhD

PROMOTION AND SUPPORT OF FEMALE ENTREPRENEURSHIP: EU LAW

Summary

In this paper the author presents an overview of the EU legal framework for promotion and support of female entrepreneurship, based on Small Business Act for Europe and Entrepreneurship 2020 Action Plan. These documents pay special attention to fostering and development of various specific forms of entrepreneurship, including entrepreneurship of young persons, migrants, seniors and women. The EU is taking steps to promote and encourage women's entrepreneurship by creating favorable conditions for the development of entrepreneurship, in particular adequate funding. The EU insists on connecting, networking

¹²¹ Акциони план – Предузетништво 2020, 4.

¹²² Вид. <http://poslovnezene.org.rs/>, 1.7.2019.

and organizing women in entrepreneurship. Attention is particularly focused to mentors and business angels for women entrepreneurs. Finally, an important segment of these activities relates to awards and competitions in innovation, dissemination of knowledge and other projects aimed at entrepreneurship. All the acts adopted by the EU in this area are also crucial for Serbia, which based its goals and plans on promoting women's entrepreneurship on them. This promotion is particularly important in the National Strategy for Small and Medium Size Enterprises and the National Strategy for Gender Balance.

Key words: Female entrepreneurship. – Small Business Act. – Entrepreneurship 2020 Action Plan. – Funding. – Education. – Networking.